

2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Изд. 2-е, доп. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 280 с.
3. Гюбеннет И.В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста / И.В.Гюбеннет. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 205 с.
4. Демурова Н.М. Веселая игра в лимерики // Мир бессмыслиц. Лимерики, старые и новые: Сборник / Составл. К.Н. Атаровой. – На англ. и русск. яз. – М.: ОАО Издательство “Радуга”, 2003. – С. 37-44.
5. Карасик А.В. Лингвокультурные характеристики английского юмора. -<http://www.vspu.ru/~axiology/libr/akd/autoref10.htm>
6. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. науч. тр. / Под ред. И.А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75-80.
7. Кон И.С. К проблеме национального характера // Язык и культура. Хрестоматия по спецкурсу для студентов-филологов. / Под ред. Л.Г. Саяховой. – Уфа.: Изд. БашГУ, 2000. – 24-28 с.
8. Лотман Ю.М. Семантика культуры и понятие текста // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / Под. ред. В.П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 202 – 212.
9. Овчинников В.В. Корни дуба – Новый мир. – 1979а.– № 4. – С. 211-249.
10. Оруэлл Дж. Англичане. – [http://orwell.ru/library/essays/English People/r/r eppl/1.htm](http://orwell.ru/library/essays/English%20People/r/r%20eppl/1.htm)

Анотація. У статті досліджується ціннісна складова концепту “лімерик” з позицій лінгвокультурологічного аналізу. Запропонована класифікація за понятійними класами з метою вивчення оціночного сенсу. Окреслені домінуючі компоненти, які знаходять своє відображення і специфічне вираження в текстах лімериків і розглядаються як національно-специфічні для британської ментальності.

Ключові слова: лімерик, понятійний клас, концепт, домінанта, цінності.

Summary. The article deals with the linguocultural analysis of the concept “limerick” on axiological level. Approaching the goal of pointing out the values of British community the conceptual classification has been given. The specific cultural dominants represented in the texts of limericks have been outlined as typical of British mentality.

Key words: limerick, concept, dominant, values, conceptual class.

УДК 811.161.2228:801.82

Пилипенко С.М.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ОСНОВИ МОВИ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ ІВАНА НЕЧУЯ–ЛЕВИЦЬКОГО

Вивчення ідіолекту українських письменників є однією з важливих проблем сучасного українського мовознавства. Мова існує не в абстракції, а відображається у конкретних індивідуальних проявах, і для того, щоб повніше дослідити будь-яку національну мову, потрібно розглянути особливості ідіолектів її носіїв. Дослідження індивідуальних варіантів мови окремих адресантів дає можливість відтворити їх мовну картину, повною мірою прослідкувати у мовленнєвій творчості специфічні, неповторні риси, осмислити, яким чином відбивається дійсність у певній художньо-мовленнєвій системі. Вивчення індивідуального мовлення є важливим і для пояснення характеру взаємодії національної мови та говорів, адже саме в ідіолектах присутня широка амплітуда коливань як діалектних властивостей, так і особливостей літературної мови.

Прикладом з’ясування індивідуального функціонування мови є ідіолекти митців слова, які крізь особистісну призму висловлюють мовну картину світу свого народу. До таких належить і видатний український письменник, мовознавець, видавець та редактор Іван Нечуй-Левицький.

Його творчість багатосторонньо вивчається науковцями й аналізується критиками, починаючи з другої половини XIX століття і до сьогодні. Однак наявні дослідження творчості Івана Нечуя-Левицького переважно присвячені літературознавчим аспектам його художнього

доробку, з'ясуванню його ролі у мовній дискусії кінця XIX – початку XX століть та у суспільно-політичному житті країни (О. Білецький, С. Браславський, В. Власенко, Р. Іванченко, Н. Крутікова, Р. Міщук, І. Приходько, М. Чернописький та інші).

У науковому доробку, присвяченому ідіолекту Івана Нечуя-Левицького, варто відзначити розвідку Г. Їжакевич, яка у праці “Мова творів І. Нечуя-Левицького”, що увійшла до курсу історії української літературної мови, багатосторонньо характеризує особливості індивідуального функціонування мови митця слова [3, 435-454]. Про відображення рис середньонаддніпряньського говору у мові творів Нечуя-Левицького, йдеться у науковому доробку І. Матвіяса [5, 33-41]. Однак поза увагою вчених залишається більшість аспектів індивідуального мовлення видатного митця слова. Виходячи з цього, виникає потреба ґрунтовного дослідження чинників формування та особливостей мовної особистості письменника.

Встановлення співвідношення мови прозових творів Івана Нечуя-Левицького з його питомим мовним повсякденням – середньонаддніпряньськими говірками – передбачатиме включення у джерельну базу дослідження двох компонентів.

Першим є тексти митця слова, у яких реалізується його мовна діяльність, і завдяки яким стане можливим пізнання мовної особистості, виявлення діалектних явищ для їх подальшого аналізу та моделювання мовного довкілля, яке позначилося чи могло позначитися на формуванні мовленнєвого світу носія ідіолекту. Другий компонент передбачає характеристику виявлених діалектних явищ у словнику письменника і включатиме лексикографічні праці, атласи, статті та монографії, присвячені різним аспектам діалектної мови, а також матеріали дослідження говіркового мовлення батьківщини Івана Нечуя-Левицького.

Перший компонент передбачає роботу з рукописними текстами Івана Нечуя-Левицького та з текстами перших видань. При чому акцент буде зроблено на ранніх творах письменника, у яких найповніше відображено діалектні риси його мовного оточення.

Використання рукописів багато у чому продиктоване значними змінами, які відбулися у першодруках та пізніших виданнях після редакторських правок, що стали наслідком неузгодженості тогочасної абетки, існування різних підходів до правопису у Львові та Києві, де видавались перші твори Нечуя, а також відсутності єдиної кодифікованої системи літературної мови. І якщо на лексичному рівні такі правки менш помітні, то чимало фонетичних та морфологічних рис було нівельовано та прилаштовано до норм, якими користувались тогочасні видавці і редактори.

Питання вибору текстів для аналізу ідіолекту письменників присутнє у працях багатьох мовознавців. Зокрема, В. Сімович у статті “Чи можна вже студіювати Шевченкову мову”, аналізуючи видання творів Кобзаря, підготовлене С. Єфремовим та М. Новицьким, яке побачило світ у 1926 році і стало основою для багатьох подальших видань у наддніпряньській Україні, робить висновок про те, що досліджувати мову письменника варто з рукописів чи текстів, максимально наближених до них: “Доки ми не матимемо докладної копії Шевченкової поезії з автографів... ми науково аналізувати мови Шевченка не можемо, не можемо навіть дати словника з його творів” [8, 328].

На доведення своєї думки дослідник, як приклад, наводить поезією “Човен”, у якій після редакторської правки у виданні 1926 року пропущені рядки. Згадує він і випадки пристосування мови Кобзаря до літературних норм, якими послуговувались ті, хто готував до друку твори Тараса Шевченка. У той час, як через подібні виправлення втратились ознаки, що відображають мовлення носіїв говірок, які стали основою формування ідіолекту поета. Так, у згаданому вище виданні творів Тараса Шевченка 1926-го року редактори виправили кожне Шевченкове “шоб” і “шо” на “щоб” і “що”, тоді як ці дві паралельні форми властиві нашій мові. Тому, на думку В. Сімовича, “варто було залишити так, як Шевченко їх уживав” [8, 329]. Також у друках замінено “тільки” на “тільки”, “ледви” на “ледве”, “кріз” на “крізь”, “Марянини” на “Мар’янини”, а замість “цікавої київської форми “білше” із так званим середнім “л” – “більше”. “Дещо зі сказаного може... видатися дрібницею, але ж воно для Шевченкової мови дуже прикметне і змінити його і в популярному виданні зовсім не слід було б”, – відзначає дослідник, додаючи, що “з дотеперішніх видань не можна вивчати Шевченкової мови, або можна вивчати її тільки поверхи, що наукове видання вимагає дуже сумлінної й дослівної праці...” [8, 329-330].

М. Сиваченко, працюючи над проблемою вибору рукописів та друків для встановлення канонічного тексту, у праці “Текстологічний аналіз “Народних оповідань” Марка Вовчка” приходиться до висновку, що у перевиданнях творів багатьох митців слова зустрічаються відхилення від тексту-першооснови. “Якщо перевіряти окремі видання творів Марка Вовчка... можна побачити численні факти різного роду в текстах оповідань”, – вказує науковець [7, 70]. Він обґрунтовує причини появи такого “різною”, приходячи до висновку, що при роботі з текстом варто звіряти його з першоджерелами, що “дасть можливість очистити текст від усього випадкового” [7, 144].

Така перевірка вкрай важлива і для вироблення принципів мовного редагування. М. Сиваченко, звернувшись до тексту українського першодруку “Народних оповідань”, виявив у ньому чимало мовних форм, властивих північно-східним говорам (“каянне”, “зілле”, “подружже”, “крест”, “парубок”, “Яков”, “люде”, “веселійше”, “тогді”, “дождати” та інші). Аналіз тексту рукопису та його подальшого редагування показав, що ці мовні форми належать Пантелеймону Кулішу, який вичитував оповідання перед друком. Натомість у автографах Марка Вовчка вживаються характерні для іншого діалектного типу форми “каяння”, “зілля”, “подружжа”, “хрест”, “парубок”, “Яків”, “люди”, “веселіше”, “тоді”, “діждати” тощо [7, 145].

Думку про звернення до рукописних текстів як головного об’єкту лінгвістичного аналізу обстоює і П. Гриценко. У розвідці “Ідіолект і текст” він, аналізуючи рукописний варіант роману Панаса Мирного “Хіба ревуть воли, як ясла повні” та подальші друковані видання, наголошує на необхідності відбору текстів, які якомога повніше відображають риси ідіолекту письменника, та приходять до висновку, що варіант написаного автором тексту є найбільш “надійною вихідною інформаційною базою для вивчення ідіолекту” [2, 17].

П. Гриценко наголошує, що останнім часом в українській ідіолоктології сформувалась низка стереотипів, які багато у чому гальмують розвиток цього наукового напрямку. Зокрема, він вказує на те, що дослідники мови письменників часто не вдаються до текстологічного аналізу вибраних творів. До того ж акцент на ті чи інші тексти є невмотивованим. “Сьогодні у переважній більшості спеціальних лінгвістичних праць про мовний портрет письменника чи мову окремого твору мотивація вибору тексту (текстів) з кількох наявних видань відсутня; не стало традицією і використання рукописів текстів чи їхніх факсимільних видань”, – відзначає науковець, підкреслюючи, що при роботі з творами варто залучати і дотичну інформацію – правлені авторами першодруки, автокоментарі до текстів, історію їх написання [2, 20].

На його думку, визначення місця тексту, обраного для лінгвістичного аналізу, серед наявних рукописних і друкованих варіантів, докладне зіставлення варіантів тексту покращить дослідження особливостей ідіолекту у його природному розвитку, динаміці, маркерами яких є вербальні та структурні відмінності варіантів текстів. “За умови обмеження лінгвістичних спостережень варіантом тексту, який може виявитися віддаленим від авторського оригіналу, неминучими є неточності оцінок та неповнота опису мовних рис творів письменника”, – констатує П. Гриценко [2, 20-21].

Акцент на автентичні тексти особливо важливий при з’ясуванні діалектної основи мови художніх творів. Дослідник, на противагу Г. Іжакевич (яка, прагнучи створити мовний портрет Панаса Мирного у контексті історії української літературної мови, обіпершись на тексти видання 1954-1955 років, робить висновок, що в основному мова письменника відповідає нормам літературної мови, виділяючи серед фонетико-морфологічних особливостей 12 типів діалектних відхилень), бере за основу аналізу рукопис роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні” та подальші друковані видання і виявляє багато мовних особливостей, які дозволяють по-новому оцінити як діалектну основу, так і в цілому процес формування ідіолекту письменника, його вплив на кодифікацію літературних ідіом.

Численні виправлення редакторами, видавцями текстів відповідно до чинних на час видання творів правописних кодексів (а виправлення ці були часто суб’єктивними та непослідовними) призводять до створення ілюзії чистоти тексту, відчутного переважання сучасних літературних норм, нівелювання характерних для ідіолекту митця слова діалектних, народнорозмовних форм. Такі заміни, особливо ті, які сталися після смерті письменника чи на якість яких автор не міг впливати, дають до рук дослідника квазітекст – ірреальний щодо процесу авторського текстотворення, зі зміщеними логіко-естетичними акцентами, нерідко – із втратами деталей, з якими автор пов’язував розгортання художньої і логічної аргументації подій і вчинків [2, 35].

Беручи до уваги вище сказане, вважаємо за доцільне при визначенні діалектної основи мови творів Івана Нечуя-Левицького врахувати поруч з друкованими виданнями повістей та романів письменника їх рукописні варіанти. Зокрема, рукописи стануть об’єктом аналізу фонетичних та морфологічних особливостей ідіолекту митця слова. А сегментними одиницями мегатексту письменника ми вибрали для опрацювання ранні твори: повісті “Причепи” та “Хмари”, автографи яких зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України.

Щодо автографу повісті “Причепи”, відзначимо, що він зазнав значної редакторської правки перш ніж потрапив до читача на сторінках львівського журналу “Правда” у 1869 році. Редактором оригіналу виступив Пантелеймон Куліш. Саме йому Нечуй-Левицький завдячував входженням у літературний світ, а Куліш до певної міри вважав Івана Семеновича своїм учнем [1, 2].

Пантелеймон Куліш піддав “Причепу” пильному редакційному опрацюванню. Він не тільки змінив правопис, мову, а й переписав окремі речення і навіть цілі абзаци. Про це свідчать автографи рукопису Левицького і редакції Куліша, що зберігалися в архіві товариства “Просвіта” у Львові і були опубліковані у “Записках НТШ” у 1928 році М. Возняком.

Зіставляючи рукопис Нечуя та правку, зроблену Кулішем, як зауважує М. Возняк, можна виокремити структурні та вербальні зміни. Щодо останнього, то Куліш змінив “*дев’ятьнадцятий*” на “*дев’ятнадцятий*”, “*понаїзджають*” – “*понаїжджають*”, “*візму*” – “*візьму*”, “*запорожська*” – “*запорозька*”, “*шкло*” – “*скло*”, “*звеніло*” – “*дзвеніло*”, “*пчїлки*” – “*бжїлки*”, “*паньсьтво*” й “*панство*” – “*панство*”, “*товарищів*” – “*товаришів*”, “*білшому*” – “*більшому*”, “*потраплять*” – “*потраплять*”, “*зеленью*” – “*зеленню*”, “*людзький*” – “*людський*”, “*янголом*” – “*янголом*”, “*коморах*” – “*коморях*”, “*вчать*” – “*вчать*” та ін.

Скасував Куліш у правописі Левицького буквосополучення *ѣі*, замінивши його на *і* (наприклад: “*чорнѣ очі*” на “*чорні очі*”), зазначивши на полях рукопису: “Оце Нечуй незнатъ що видумав – якесь середне *и* між *и* і *і*, то ви всюди печатайте *і*, де в ёго написано *ѣі*” [Причепка, арк. 4].

И на *у* у коренях замінив Куліш у словах “*гримне*”, “*збирали*”, “*вибираючи*”, “*вибираючи*”, “*розбирала*”, “*набиралися*”, “*причипити*”, “*зачипати*”, “*братику*”. “*привитатися*”, “*двичі*”, “*тричі*” та інших. Натомість *и* замість *і* з’явилися у тексті повісті після кулішевої правки у словах “*протодіякоків*”, “*викарій*”, “*окономїі*”, “*мусїте*”. “*вечорі*” тощо.

Перемінив *і* на *ѣ* Куліш у таких словах, як “*Марія*” та “*матеріальній*”. На місті *е* редактор вживає *и* у лексемах “*втераючи*”, “*витерали*”. “*потерає*”, “*задераючи*”, “*печево*”, “*варево*”, а *е* на *и* – у словах “*нитичанки*”, “*диржачи*”, “*клинами*”, “*нибудь*”. *Е* на *і* виправив Куліш у словах “*тревоги*”, “*дегтем*”, а *і* на *е* у слові “*сімѣя*” та його формах (“*сімѣі*” та подібних).

О на *і* замінено у словах “*коров*”, “*дворня*”, “*зосталася*”, “*пошли*”, “*гость*”, “*гостьми*”, “*мосточки*”, “*обвод*”, “*заходній*”. *О* на *у* відредагував Куліш у словах “*закоштує*”, “*невинуватими*”, “*будовання*”, “*забудовання*”, “*шанування*” та деяких інших.

Редакторські правки Куліша не обмежувались зміною правопису та окремих граматичних форм. Він надавав великого значення унормуванню української мови з погляду її лексичного складу. Предметом особливої уваги стали русизми. Рукопис Нечуя-Левицького зазнав і значної стилістичної правки. П. Куліш так захоплювався правкою, що переписував окремі абзаци, надаючи мові твору, відповідно до його бачення, образності й довершеності [детальніше див.: 1, 9-52].

Правки Куліша не завжди були виправдані, часто суб’єктивні. Втручаючись у зміст повісті редактор піддав аналізу і мову твору. Це важливо враховувати при визнанні діалектної основи формування ідіолекту Івана Нечуя-Левицького. Як приклад редакторської правки з втратою певних діалектних явищ, можна навести вживання Нечуєм-Левицьким у рукописі “Причепи” кінцевого *-а* у іменниках другої відміни (“*ліса*”, “*світа*”, “*сира*”, “*престола*”, “*цвіта*”), який редактор рукопису змінив на *-у*. Тоді як змішування закінчень *-а* та *-у* в родовому відмінку іменників чоловічого роду властиве говіркам середньої Черкащини [6, 47].

Другий компонент передбачає характеристику виявлених діалектних явищ у словнику письменника і включатиме словники, атласи, статті та монографії, присвячені різним аспектам діалектної мови, а також матеріали дослідження говіркового мовлення селища Стеблів – батьківщини Івана Нечуя-Левицького.

Г. Мартинова, на основі докладного аналізу матеріалів з фонетики Атласу української мови, розмежовує ареали середньонаддніпряньського діалекту, відносячи говірку Стеблева до групи центральних середньонаддніпряньських говірок [4, 251, к. 31].

Аналіз центральних середньонаддніпряньських говірок важливий як для характеристики виникнення і поширення явищ (на фонетичному та морфологічному рівнях), відображених у творах Івана Нечуя-Левицького, так і для визначення тих явищ, що не увійшли до словника письменника. Це актуально, враховуючи те, що Нечуй-Левицький розрізняв літературний та діалектний варіанти української мови – частину мовних явищ письменник класифікував як говіркові, а тому й не вводив до своїх творів.

В українській діалектології дослідженню середньонаддніпряньських говірок приділено чимало уваги, бо саме цей говір значною мірою визначив структурну індивідуальність усього південно-східного наріччя. Зокрема, велику увагу вивченню середньонаддніпряньських, слобожанських та степових говірок, їхніх структурних особливостей, а також їх ролі у становленні норм літературної мови присвятили у своїх працях В. Ващенко, О. Варченко, А. Поповський, Т. Шевченко, В. Чабаненко, Б. Шарпило, З. Сікорська, К. Глуховцева, В. Леснова, Г. Мартинова, Л. Фроляк та інші.

Отже, включення до джерельної бази дослідження діалектної основи прозових творів Івана Нечуя-Левицького рукописних варіантів ранніх повістей письменника, словників, атласів, статей та монографій, присвячених різним аспектам діалектної мови, а також матеріалів дослідження говіркового мовлення селища Стеблів – батьківщини Івана Нечуя-Левицького є достатнім підґрунтям для з’ясування передумов формування фонетичних та морфологічних рис ідіолекту митця слова.

Список використаних джерел

Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України:

Причепя. Фонд 11/22: Нечуй-Левицький І.С. Причепя. Повість. – 1868. – Автограф. – 99 аркушів.

Чорні хмари. Фонд 11/4: Нечуй-Левицький І.С. Чорні хмари. 2 частина (чорнова редакція). – 24.V.1871. – Автограф. – 41 аркуш.

1. Возняк М. Куліш як редактор “Причепи” Левицького / Возняк М. // Записки НТШ. – Л., 1928. – Т. 148. – С. 1-54.
2. Гриценко П. Ідіолект і текст / Гриценко П. / Лінгвостилістика: об’єкт – стиль, мета – оцінка. Збірник наукових праць. – Київ, 2007. – С. 16-43.
3. Їжакевич Г.П. Мова творів І. Нечуя-Левицького / Їжакевич Г.П. // Курс історії української літературної мови. – Т.1 (дожовтневий період) [за редакцією І.К. Білодіда]. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1958. – С. 435-454.
4. Мартинова Г.І. Середньонадніпрянський діалект. Фонетика і фонологія: [монографія] / Мартинова Г.І. – Черкаси, 2003. – 368 с.
5. Матвіяс І. Відображення середньонадніпрянського говору в мові творів Івана Нечуя-Левицького / Матвіяс І. // Українська мова. – 2007. – №4. – С. 33-44.
6. Могила А.П. Словозміна в говірках середньої Черкащини / Могила А.П. // Середньонадніпрянські говори: [зб. статей]. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – С. 44-64.
7. Сиваченко М.Є. Літературознавство та фольклористичні розвідки / Сиваченко М.Є. – К.: Наукова думка, 1974. – 464 с.
8. Сімович В. Праці: у 2 т. / [упоряд. і передм. Л.О. Ткач] / Сімович В. – Чернівці: Книги-XXI, 2005. – Т. 1: Мовознавство. Українська мова і правопис. Культура мови. Мова українських письменників. Історія мовознавства. Персоналії. Рецензії. – 2005 – 520.

***Анотація.** У статті виокремлено компоненти, опрацювання яких необхідне для з’ясування діалектної основи мови прозових творів Івана Нечуя-Левицького. Акцентовано увагу на необхідності поєднати у джерельній базі дослідження рукописні варіанти ранніх творів письменника з лінгвістичними та лінгвогеографічними даними.*

***Ключові слова:** ідіолект, мова художнього твору, рукопис, діалектна основа, діалектний тип, говірка.*

***Summary.** In the article the components, the conversion of which is necessary for the clarification the dialectal basis of the prose language of Ivan Nechui-Levytski’s novels, are separated. The attention is focused on the necessity of combination in the source investigation written variants of early author’s novels together with linguistic and linguo-geographic datum.*

***Key words:** idiolect, the language of belletristic literature, manuscript, dialectal basis, dialectal type, patois.*

УДК 821.161.1–1.09"19"

Пірошенко С.Ю.

СТИЛЬОВИЙ СИНКРЕТИЗМ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ Ф. КАФКИ

Наприкінці ХІХ століття письменник Ш. Моріс у статті “Література сьогоденного дня” [2, 56] зазначав, що характерною ознакою мистецтва цього часу була його синтетичність, бо митець мав показати цілісну людину засобами цілісного мистецтва.

Уже починаючи з раннього модернізму кінця ХІХ ст. (символізму, імпресіонізму) можна говорити про стильову синкретичність творчості митців-модерністів, коли “всесвітній історичний синтез” сприймався як спроба повернути світові втрачену гармонію, єдність, красу, тобто як спробу людини все ж таки знайти шляхи спілкування зі світом.

Свого часу А. Камю оголосив Ф. Кафку першим абсурдистом у європейській літературі. Жак Рішарну вважав його літературним пророком екзистенціалізму. Ерік Бентлі назвав письменника “батьком сюрреалізму та новітнього символізму” [3, 75]. В середині ХХ ст. представники трьох модерністських літературних напрямів назвали Ф. Кафку своїм родоначальником: експре-